

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה ודיינות "באר ישראל"

בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

לעבור ניתוח בימים הסמוכים לשבת

ג. יש אומרים (הוספות שם ד"ה אין מפליגין) שטעם האיסור משום גזירת חז"ל שלא לטוט על פני המים בשבת גזירה שמא יעשה חבית של שייטין, (ביצה לו: שולחן ערוך סימן שלט ס"ב). והמפליג בספינה נראה כאילו הוא שט על פני המים, וסיבת ההיתר קודם שלושה ימים היא, שעל ידי שהוצרך להפליג זמן הרבה קודם שבת יש היכר בדבר, ואין חשש שיבוא לעשות חבית של שייטין.

ד. הר"ף (י:): כתב הטעם משום ביטול מצות עונג שבת, בשלולשת הימים הראשונים של ההפלה יש להם צער מחמת נענוע הספינה משום חשש חילול שבת, וגם מחמת סירחון העולה לא ימים המלוחים, ואין רוח חזרת אליו עד אחר שלושה ימים שכבר הורגל לזה. ודחה הר"ף את הפירושים שהטעם הוא משום חשש מלאכה את משום תחומים, כי אם יש חשש איסורי שבת לא יתכן להתחיל בדבר שיביאנו לידי חילול שבת, וגם לדבר מצוה אין כל היתר לבוא לידי איסורי שבת משום דבר מצוה. ובשיטת בעל המאמר שהטעם משום חשש חילול שבת, נחלקו בדעתו אם ההיתר של קודם שלושה ימים הוא אפילו כאשר יבואו בוודאי לידי חילול שבת, או רק אם יש חשש שיבואו לידי פיקוח נפש, אבל אם יבואו לחלל בוודאי אסור.

בתשובת הריב"ש (סימן יז) למד מדבריו שמתור לצאת בשיירא למדבר, אף שידוע שמפני הסכנה לא יוכלו להתעכב במדבר ביום השבת לבדם, שכיוון שיוצאים קודם שלושה ימים מהשבת, שעדיין אין עליו החובה להיזהר מפני השבת הבאה, ואם אחר כך יארוע לו סכנה יוצטרך לחלל שבת מפני פיקוח נפש, ומותר, ואין כאן חילול, וכדבריו פסק השולחן ערוך (ס"ד) והרמ"א (ס"א).

אמנם רבים מן האחרונים (המהר"י בן לב ח"ב סימן נג, הרה"צ ח"ד סימן עז, תוספת שבת סק"ה) תמהו כיצד אפשר להיתר לדבר מצוה או אם מתחיל בתחילת השבוע כאשר בוודאות יבוא לחלל שבת בידיים, ועוד שהרי לפי שאר פירושי הראשונים בדברי הברייתא, אין לנו שום מקור להתיר להתחיל בעניין שיבוא אחר כך לידי חילול שבת. ולכן העלו שאם הוא ודאי שיבוא לידי חילול שבת אסור אף בתחילת השבוע, וכתב המגן אברהם (סק"ד) שלפי דבריהם אין שום טעם להיתר גם לדבר מצוה, והעתיק בדריהם בביאור הלכה (ד"ה) ופוסק עמהם) ונראה שצידד כן להלכה.

עוד מצאנו שנהלקו הפוסקים בתינוק שהיה חולה ונתרפא, אם אפשר למולו מילה שלא בזמנה ביום חמישי שמא יצטרכו לחלל שבת עליו ביום שלישי למילתו. ובפ"ת התשב"ץ כתב (ח"א סימן כא) לאסור שנראה שמתנה לחלל את השבת, והביאו הבית יוסף (בדק הבית י"ד סימן רב וסימן רסח), וכן פסק ה"ח (סימן רסב סק"ג). אך הש"ך (י"ד סימן רסו סק"ה) והמגן אברהם (ס"י שלא סק"ט) והרא"ח (סימן לח) דחו דבריהם, מהטעם שהרי לדבר מצוה מותר להפליג אפילו בערב שבת, ואין לך מצוה גדולה ממילה וכן פסק המשנה ברורה (סימן שלא סק"ה) להתיר ואין מחמיצים המצוה, וכן נהגים.

ובעיקר איסור זה, שאסור להתחיל בימי החול בפעולה שעל ידה יבואו אחר כך לחלל את השבת בהיתר, ראה במנחת שלמה (ח"א סימן ז אות ב) שהוכיח מכך שהיתרו הפוסקים למול מילה שלא בזמנה, שאין האיסור אלא מדרבנן, וכן כתב רבי אלהן וסרמן (קובץ הגרות סימן כט), שדן בדבר אם מותר לעשות פעולה שיבואו אחר לעבור איסור מצד פיקוח נפש, וכתב דאינו אסור אלא מדרבנן, וכן משמע בלשון השולחן ערוך הרב שזו גזירת חכמים (סימן רמח ס"ז), זה לשונו: 'אפילו יצטרך לעשות מלאכות גמורות האסורות מן התורה, דכיון שעכשיו מפליג בהיתר לא גזרו חכמים כשהולך לדבר מצוה, אף שיצטרך אחר כך לחלל שבת מפני פיקוח נפש'. (ומה שכתב הנצי"ב ללמוד מן הפוסקים שיש חוב לשמור את השבת קודם שתבוא, וזה חידוש, ואולי הביאו אכסמנא בעלמא. וראה עוד במנחת חנוך (מצוה ה) לעניין מצוות עשה, אם מחייב קודם זמנם להשתדל שיוכל לקיימם).

על פי האמור, נבוא לזון בשאלה אם ראוי לבצע ניתוח בסמוך ליום השבת. מהמבואר לעיל עולה, כי משתי סיבות אין לקבוע ניתוח בימים הסמוכים לשבת. א. שמא יצטרכו לחלל שבת עבור הטיפול בו. ב. שמא יתבטל ממצות עונג שבת בעקבות הכאבים הנלווים לאחר ניתוח. ואכן אם הניתוח אינו דחוף, אין לבצע אותו בשלולשת הימים הסמוכים לשבת.

ויש לזון בשלושה אופנים של ניתוחים: א. כשאין חשש של חילול שבת רק שימנע מעונג שבת. ב. יש המשך בעמ' ב'

שאלה: יהודי הזקוק לעבור ניתוח 'שבר', וקבע לעצמו תור ליום שני בערב. שבע לפני מועד הניתוח ביום חמישי, הגיע לבית החולים על מנת לעבור בדיקה אצל הרופא המנתח, אך בדיוק אז התגברו אצלו מאוד הכאבים, משכך הציע הרופא כי הוא מצדו מוכן ומזומן לבצע את הניתוח מיד עכשיו. אולם מטופל זה ידע את ההלכה כי עדיף שלא לקבוע מועד לניתוח בסמיכות לשבת קודש, ולפיכך שואל האם עליו להמתין עם ביצוע הניתוח עד לאחר השבת, או שמאחר וסובל מכאבים חזקים יכול הוא לעבור הניתוח עכשיו. תשובת מורינו הרב שליט"א:

הנה מצאנו בכמה מקומות שאף שפיקוח נפש דוחה את השבת, עם כל זה יש חיוב לפני בוא יום השבת, למנוע מצוה יאלו לידי פיקוח נפש וחילול השבת, וכמו כן יש איסור שלא להתחיל בפעולות שיגרמו לו לאחר מכן לחלל את השבת לצורך פיקוח נפש, וכמו שיבואר.

ונמצא גם מקור מן התורה שבת כדי שלא יצטרך לחלל שבת, כי הממשלה לא צוותה שיעשה דוקא ביום 'שמור' את יום השבת לקדשו כאשר צווח ה' אלקיך, ממשמעות הכתוב 'שמור' בא הציווי לשמור קודם יום השבת שיכין את כל הנצרך כדי שלא תתחיל השבת. וכשם שמצות 'זכור' נוהגת בכל ימות השבוע, לזכור את השבת ולהתכונן לו, וכמבואר בביצה (טז). ובטור (סימן רמב) דשמאי הזקן היה מניח לשבת כל אוכל טוב ומשובח, כך גם מצות 'שמור' מחייבת לדאוג לפני בוא השבת למנוע חילול שבת בזמנה, וזו הכוונה בסיפא דקרא 'כאשר צווח ה' אלקיך', היינו במה שצווח משה (שמות טז טז) 'את אשר תאפו אפוי מערב שבת, (עיי' שם) דבריו, וכו' כד בספרו העמק דבר, דברי' שם).

וראה בדברי המשנה ברורה (סימן שדמ, שער הציון סק"ט) שכתב ללמוד מהדין המובא בשולחן ערוך שם (ס"ב), שהייל יהודי שנמצא בצבא נכרים, וחיב לעשות מלאכה שתהיה מתוקנת עד שבת קודש בצהריים, שהוא מחויב לעשותה מערב שבת כדי שלא יצטרך לחלל שבת, כי הממשלה לא צוותה שיעשה דוקא ביום השבת. ולמד כן מהדין המובא שם בשולחן ערוך במי שיצא לדרך במדבר ואינו יודע מתי הוא שבת, שאם זוכר לפני כמה ימים יצא מותר לו לעשות מלאכה ביום השמיני ליציאתו, מפני שבוודאי לא יצא לדרך ביום שבת קודש. וכתבו האחרונים (הובאו במשנ"ב שם סק"א) שאם יוכל הוא לעשות מלאכה ביום זה שיסיפק לו לכל יתר הימים, חייב לעשות כל מלאכתו ביום זה, ואסור במלאכה בכל השבוע, ולמד מזה המשנה ברורה שהוא הדין בכל מקום שיכול להכין צרכיו מבעוד יום, שהוא מחויב בדבר. וראה עוד מה שכתב המגן אברהם (סימן של סק"ה) לגבי יולדת בשם ספר חסידים (סימן תתנה): ולכן כשתגיע לחדש ט' זימן הכל מערב שבת שלא יחללו שבת.

והדין שאסור לאדם להתחיל במלאכה שתביאהו לידי חילול שבת, מצאנוהו מבואר בברייתא במסכת שבת (ט:). תנו רבנן, אין מפליגין בספינה פחות משלושה ימים קודם לשבת. במה דברים אמורים לדבר הרשות, אבל לדבר מצוה שפיר דמי. ופוסק עמ' על מנת לשבות, ואינו שבת, דברי רבי. רבן שמעון בן גמליאל אומר אינו צריך. ומצור לצידן, אפילו בערב שבת מותר. ובראשונים נחלקו בטעם הלכה זו, ומפני מה האיסור חל רק בשלושת הימים הסמוכים לשבת, ומקודם להם הדבר מותר:

א. יש אומרים (שיטת ה"ה) בעל המאמר שם ז, שהוא משום חשש חילול שבת, כי יצטרך לעבור איסורי שבת כיוון שיהיה במצב של פיקוח נפש, או על ידי אמירה לגוי בתיקון הספינה וכדומה (הרמב"ן ה"ד ברבינו ירוחם נתיב יב חלק יח). ואף ששבת נדחית מפני פיקוח נפש, אסור לו להניס את עצמו מקודם השבת לגרום שיבוא לחלל את השבת.

ב. יש אומרים (רבינו נחנאל ד"ה הא דתנו) שהטעם משום איסור תחומין. [שהמדובר בספינה קטנה ששטה במים שאין בהם עשרה טפחים, שכששט בה הרי הוא יוצא מחוץ לתחום שבת]. ואת טעם החילוק בין תוך שלושה ימים לשבת, לקודם שלושה ימים לפי טעמים אלו, ביאר בעל המאמר: שלשת הימים שקודם שבת, היינו ימי רביעי חמישי ששי, וקראים 'הימים לפני השבת', ומאז חל עליו להיזהר שלא יבוא לידי חילול שבת, אבל קודם לכן, היינו ימי ראשון שני שלישי, הם נקראים הימים שלאחר השבת שעברה, ועדיין לא חל עליו אזהרת השבת הבאה, ולכן מותר להפליג בהם, אף אם יצטרך אחר כך לבוא לידי חילול שבת משום פיקוח נפש.

הלכה למעשה

משולחן מורינו הרב שליט"א

נטילת ידיים בבית הכיסא במטוס

הרוצה ליטול ידיו לסעודה במטוס, ואין לו מקום ליטול אלא בבית הכיסא, האם יכול ליטול את ידיו שם, או שמאחר ששורה שם רוח טומאה אין הנטילה מועילה באותו מקום.

תשובת מורינו הרב שליט"א:

1 הליכות שלמה חלק א' (פרק כ סוף כו). וכן מבואר בשו"ת ירוחם דעת חלק ג' (סימן א). יש מבארים הטעם להקל, כיון שהניגון הוא חלק מהנטילה, יש לסמוך על כך בדריעה. ויש שמבארים שבמטוס קל יותר, כי הלכלוך אינו נשאר שם. ולדבריהם קשה שהיה קל יותר, וגם בכל בני הכיסא כיום, (ורק פעם היה נשאר). ואם כן גם במקום אפשר להקל. ולתחילתו ודאי עדיף לא ליטול במקום שמינעו לבית הכיסא.

2 ראה שולחן ערוך ח"מ סימן טו, שם מתבאר כי משתי סיבות יכול המשיך לומר לשוכר מולך גרם,

ככל והקצר לא ארע באשמת המשכיר, יכול לומר לשוכר מולך גרם, וחייב השוכר לשלם דמי שכירות מלאים.²

קידוש לבנה בקטן שנעשה בר מצווה במהלך השבוע

ילד שנעשה בר מצווה במהלך השבוע, האם יעשה קידוש לבנה בצניבור במצוה שבת בעודו קטן, או שימתין ליום שניעשה בר מצווה ויקיים את המצווה כגדול. תשובת מורינו הרב שליט"א:

ימתין עד שיעשה בר מצווה ויקיים את המצווה כגדול המצווה ועושה.³

לגדולים, וקטן אינו מחויב אף בשאר מצוות אלא בזמנה, וראה בשו"ת יביע אומר (חלק ג אורח סימן כו) שכתב להורות כן. והאריך לבאר ולהוכיח שאף אינו יוצא ידי חובת המצווה במה שעשה אצל קטנותו, ודבר שיעיקר המצווה היא מדרבנן וגם קטן חייב מדרבנן מדין חינוך, מכל מקום אצל קטן הוא תרי דרבנן, ולא כדן חובת המצווה בעצמה, ואולי מולך שהיה הוא עיקר בתוך החיוב ויהיה רק חד דרבנן, וכדאשכחן בתוספות במסכת מגילה (יט) שכתב שזה הטעם שאין הקטן שהגיע לחינוך יכול להוציא גדולים ידי חובת מגילה, מפני שהמגילה מצוותה מדרבנן אפי' זכר וקטן שהשייך דם בו היה בו חנוך, יכול לומר לו מולך גרם.

קיפול הטלית בשבת

שאלה: יענקל החתן הטרי שנישא בתחילת השבוע, פסע בליל השבת שבע ברכות שלו לבית הנכנס, כשתחת בית שחיו טלית מהודרת אותה קיבל לא מכבר מחמיו. החתן בן נמנה על עדת החסידים הנוהגים מקדמת דנא להתעטף בטלית אף בתפילת ליל השבת כמסופר בגמרא בבא קמא (ל: ע"ר ל' ינאי היה 'מתעטף וקא' ואמר בואי כלה בואי כלה'. לאחר התפילה כשהגיע מלווה בני משפחתו לאולם כשהוא מעוטף כדעבי, החל פושט מעליו את הטלית החדשה שבכונתו לקפלה ולהניחה בנרתיקה, אלא שלפני הבזיקה ברעיונו תמונה מהישיבה שבא למד לא מכבר שבעלי התפילה של יום השבת לא מקבלים את טליתותיהם, אלא מניחים אותם כמות שהם במגירת העמוד רק למוציא השבת יקפלו אותם בחזרה. לרע עמד בן זמן מה. והסתפק האם יכול הוא לקפל הטלית או יניחה בן זמן תפילת יום השבת.

תשובה: במ"ס שבת ק"ג. נאמר במשנה: מקפלים את הכלים אפי' ב' ע"ה פעמים ופירש"י מפני שמתרככים מכיבוסם ומתקמטים כשאננם מקופלים. ומקפלים הכלים אפי' ד' ה' פעמים, כדי לחזור וללבושם 'בו ביום'. ובגמ': אמרי דרי' ר' חסר א' מאלו התנאים אשר וכו' ג' המג'א בשם שיבולי הלקט. בס"ק ו' ולכן אסור לקבל הטלית אע"פ שמצוות ציצית כל היום ויכול להתעטף בו, מכל מקום, מכיון שאין בדעתו להתעטף בו, הוי כמי שאין לו להחליף.

ותאמר אלא בלבנים אבל בצבועים לא ופרש"י שקיפולם מתקנן ופסק השר"ע בסימן ש"ב סעיף ג'. שמקפלים כלים בשבת לצורך שבת 'ללבושם ב' ביום' ודווקא באדם א', ובחדשים שעדיין לא נתכבסו, ולבנים ואין לו להחליף, ואם חסר א' מאלו התנאים אשר וכו' ג' המג'א בשם שיבולי הלקט. בס"ק ו' ולכן אסור לקבל הטלית אע"פ שמצוות ציצית כל היום ויכול להתעטף בו, מכל מקום, מכיון שאין בדעתו להתעטף בו, הוי כמי שאין לו להחליף.

בתוספת שבת ס"ו ש"ב (ס"ו) כתב דאסור לקפל הטלית בשבת אם אין דעתו ללבוש במנחה. [והביא דעת הכל בו בדמקומו נהגו לקפל הטלית דלא דמי לקיפול דידהו שהיו מדקדקים לפשוט הקמטים היטב.

דעת המרדכי דדוקא נסדר קיפולו הראשון אסור אבל שלא נסדר קיפולו הראשון מותר, וכו' המחבר דנראי דבריו וע"כ ככה"ג מותר בכל ענין וכו' ע"ז 'ממשנה ברורה' דכן סתמו האחרונים בלדינא וביאר דעתו בס"ק י"ח דאין לקיפול זה שלא נסדר ום קיום ואין כאן מתקן.

היוצא מכל הנ"ל: כי שלושה סוגי בגדים הם לענין איסור קיפולם: א. בגד שקמטיו ניכרים עליו ביותר וע"ז הקיפול מתפוסטים ומתישרים קמטיו אסור לקפלו בכל ענין אפי' זקוק ללבישתו ב' ביום מפני שנראה כ'מתקן כל'.

ב. בגד אשר אין קמטיו ניכרים בו כל כך, או שכל מטרות קיפולו הוא למנוע ממנו להתקמט התורה בקיפול בתנאים דלהלן: אדם א', וכשצריך לו לבו ביום, וטעם האיסור בלא"ה מפני שנראה 'קצת' כ'מתקן כל'.

ג. בגד אשר אין שום תועלת מקיפולו וכגון שמקפלו שלא כסדר קיפולו הראשון וכן שמכיתו ומגבות שהם בגדים בעים נחלקו בזה לדעות ד"א שגם לאו לא הותרו אלא לצורך בו ביום ולא למחיר משום טירחא בשבת שלא לצורך ויש המתירים אפי' לא ישתמשו בהם בו ביום כיון ואין לקיפולם כל משמעות.

היוצא לדינא: מכיון והחתן משתמש בטלית חדשה שעדיין לא נתכבסה, וטלית זו היא בגד לבן ולא צבוע, וכונתו לקפלה בעצמו ללא עזרת אדם נוסף. ומטרת קיפולו הוא לצורך השבת שהרי מתכווין לחזור וללבושה למחרת תפילת שחרית. וזוהי טליתו היחידה ובלו לו להחליף יכול הוא לקפלה בשופי בדרך קיפולו הראשון ולהניחה בנרתיקה למחר. ואכן למחרת אחר תפילת המוסף כשיפשוט הטלית, אז יזהר מלקפלה כסדר קיפולו הראשון ורק במוצ"ש יחזור ויקפלה שוב.

ואשר מעשה נהגו חומרה בעצמם שלא לקפלו בשבת כלל וכך כ' המשנה ברורה דטוב להחמיר מלקפלו שלא לקפלו

אברך שנכנס למיטתו לנום את שנת הלילה בשעה 11:00. לא עובר הרבה זמן ובנו התינוק בוכה שוב ושוב ומנדד את שנתו ואינו מניחו לישון, משראה האברך שבין אינו יכול לישון החליט לקום ממיטתו ולצלצל את הזמן ללמוד עוד קצת. אך המעוררת השאלה, האם עליו לברך ברכת התורה מחדש או שעדיין יכול לישון על הברכות שבירך בבוקר של אותו יום שעבר. ואם הדין הוא שחייב לברך, מה יעשה כשקם בבוקר למחרת, האם יברך שנית.

תשובה: אם עדיין לא נרדם קודם שבכה התינוק, א"צ לברך, כמו שכתב הטור (סי' מ וכן בשעו"ח סי' יז): אם השכיב עצמו לישון ואינו יכול לישון אין זה הפסק. [ואף שהם כתבו הטעם: ה'פ' שיעורו יעורו דעתו על לימודו', להלכה נקט' דאפי' הסיח דעת אינו מברך כדלהלן].

ולגבי דין 'היסח הדעת' [פירושו, שלא חשב ללמוד בזמן זה ונמלך ללמוד מחמת איזה סיבה], הנה נחלקו הפוסקים אי ברה"ת דינו כברכת המצות וכדו' וא"כ היסח הדעת הוי הפסק, או דינו כברכת השחר ונקבע לכל היום כולו ללא שייכות להיסח הדעת [וגם אין היסח הדעת בלימוד התורה כי חיובו בכל עת המזדמן (תוס' ברכות יא:)]. ולהלכה, הסכמת האחרונים (גרא"ם סי' מו סוס"ח, שועה"ר סי' מ, משנ"ב סק"ב) דנהגו לא לברך.

ומשום הלילה אין חיוב ברכה חדשה, כי הלילה הולך אחר היום שעבר (שר"ע מו ב').

אמנם אם כבר נרדם לזמן מה ואח"כ נתעורר מבכיתו של התינוק, יש לברך קודם הלימוד כמו שיבאר.

נחלקו הראשונים (תוס' שם) אם עמד באמצע הלילה ללמוד האם חייב לברך, ולהלכה נקט' שיב"ר (שר"ע שם יג). וטעם מבאר המג"א (סי' תצד) ושעו"ח ר' (סי' מ) שלמרות שברו"ח פוטר כל היום וגם את הלילה שאחריו, מ"מ מאחר שקם שחרית הריהו מברך עבור יום המחרת שהוא יום חדש, וכמו ברכת השחר שמברך אפי' כשקם קודם עלוה"ש. ואפי' שבענינו שקם בתחילת הלילה, קשה לומר סברא זו שברכתו עכשיו קאי על יום המחרת, עכ"ז יכול לברך מטעם הפסק שינת קבע וכדלהלן.

ולענין שמן זמן שינת קבע, דנו הפוסקים האם חצי שעה או יותר, אבל בענינו שנתה דאפי' ישן רק קצת זמן נחשב לקבע מאחר שנכנס למיטתו בדרך קבע ע"מ לישון כל הלילה.

[ומה שכתב בתשובות והנהגות (טו) לגבי ההלך לנוח קצת על מיטתו בתחילת הלילה על מנת לקום בהמשך הלילה, שלא יברך כשקם באמצע הלילה מאחר שברך, עיקר שנתו, ע"ש. אינו דומה לכאן, כי שם לא הסיח דעתו מלימודו כשהלך לישון כי ידע שהולך לקום, משא"כ אצלנו לולי שהתינוק הפריע שינת קבע וכדלהלן.]

המשך מכתלי בית ההוראה מעמ' א'

וגרו לו לקום היה בדעתו לישון עד הבוקר. ואפי' לפי מה שכתבו המקובלים וכ"כ הרב בסידורו, שעיקר זמנו של ברכת התורה היא דווקא אחר חצות הלילה, זה דווקא כשמברך בשביל לפטור את הלימוד של יום המחרת (ברכה כליית), אבל לא כשמברך על הלימוד של עכשיו מחמת שהפסקו שבינה (ברכה פטריס) ובדעתו לברך שוב כשיקום בבוקר (עי' הטי"ב בכף החיים סי' מו סק"ט).

וכעת נדון האם יברך שנית בבוקר. הנה בשו"ע (שם יג) איתא: המשכים קודם אור היום ללמוד, מברך ברכת התורה ואינו צריך לחזור ולברך כשילך לבית הנכנס ע"כ. אך אצלנו קשה לומר שברכתו של תחילת הלילה תעלה ליום המחרת וכנ"ל.

ובנוסף הרי אצלנו חזר לישון אח"כ שינת קבע של הלילה, ועצם זה מחייב בברכה נוספת, דהנה נחלקו הראשונים (עי' שו"ע שם יא) אם שינת קבע [ביום] הוי הפסק לחייב ברכה חדשה, והסכמת הרבה אחרונים שעדיף לברך (עי' משנ"ב כ"ה, א"א סק"א, מהרש"ם ח"ג שלז), ובפרט בישיב בלילה (משנ"ב כ"ה, מקו"ח סק"א).

וא"כ נראה למעשה שיברך שנית בבוקר, וכ"ה דעת הפר"ח (סק"ג) והברכ"י (סק"ה) במי שישן ב' פעמים בלילה שיברך ב' פעמים אחר שנתו. ואפי' לדעת הפמ"ג (א"א ב) ושע"ת (סק"ב) הסוברים שלא יברך שנית היינו דווקא משום דבדעתו כיון לפטור את יום המחרת עיי"ש בדבריהם, אבל אם ישן קודם חצות שיכיון בשעת ברכתו באמצע הלילה שאינו פוטר בזה הלימוד של שחר, וכן כתבו סברא זו המהרש"ם (שם) ושו"ת אבן ישראל (ח"ט סי' א).

ובפרט אם שקט התינוק והספיק לחזור לישון עוד קודם חצות, בודאי יוכל לברך שנית בבוקר, כי גם הערוך השולחן (סעי' ג) וכף החיים (סק"ט) דס"ל לא לברך שנית בבוקר, כתבו הטעם משום דאחר חצות עפ"י קבלה נחשב ליום והוי כיון ביום שאינו מחייב בברכה שנית, אבל אם ישן קודם חצות גם לדידהו יכול לברך שנית. ובפרט כאשר עיקר שנתו הוא אחר חצות (עי' כה"ח סק"ז). ובפרט עפ"י קבלה שאין ברכתו של קודם חצות פוטר ומתקן את הצריך לאחר חצות (עי' שם סק"ט).

סיכום למעשה: אם עדיין לא נרדם קודם שבכה התינוק - א"צ לברך. ואם כבר נרדם אפי' לקצת - צריך לברך על הלימוד של אמצע הלילה [ויכוין לא לפטור בזה את יום המחרת] ויכול לברך רק ברכת 'אשר בורא חיי' כמ"ש המהרש"ם שם. [אם אינו רוצה לברך, יכול להקל בכה"ג לומר פסוקי תהלים או להרצה בלימוד בלי להוציא התיבות מפיו ויסמוך על הפוסקים שא"צ לברך עליהם. או יכול לברך בלי שם מלאכות הכרעות המנחת יצחק (ח"י סי' יז)]. וכשקם בבוקר יברך שנית עבור יום החדש [או יבקש מאחר שיוציאו בברכות].

חשש שמא יבוא לחלל שבת עבורו. ג. כאשר ברור שבוודאי יצטרכו לחלל את השבת, ובוה יש לחלק בין אם יבואו לאיסורים דאורייתא וכן דרבנן.

ואכתבו הפוסקים שמה שהחולה סובל מאוד ומתפתל בייסוריו, זהו בכלל 'לצורך מצוה' שהדבר מותר, שהרי כתב הרמ"א (ס"ד) שאפילו הולך לסחורה או לראות פני חברו חשוב כדבר מצוה, ואינו חשוב דבר הרשות רק כשהולך לטייל, וכן הביא בספר שמירת שבת כהלכתה (פרק לב הערה צט) בשם הגרש"ז אויערבוך, שאם היום הקבוע של הרופא המומחה הוא רק באותם ימים שלפני השבת, הרי זה נחשב כמו במקום מצוה. והנה בנידון השאלה, המדובר בניתוח שבר, ונראה מאחר שאין צורך להישאר יותר מימיו אחד בבית החולים ואין חשש חילול שבת, מה עוד שכבר ממילא סובל וגם אם ידחה את הניתוח הרי הוא ממילא סובל כאבים אחרים, מותר לבצע את הניתוח קודם השבת. אמנם גם אם אינו סובל כעת, אם יש צורך מיוחד לעשות הניתוח כעת, זהו גם כצורך מצוה כנ"ל.

בניתוח מורכב יותר, שיש חשש שחייב לתפתחו דברים העלולים להביא לידי חילול שבת, הנה גם בזה קיימא לן לדינא כשיטת בעל המאור, ומאחר שהדבר מוגדר צורך מצוה הולך לעשותו אפילו בערב שבת.

אמנם כאשר ברור שיצטרכו לחלל עבורו את השבת, מחמת שעובר את הניתוח בסמיכות לשבת, בזה באנו למחלוקת שהובאה לעיל אם הדבר מותר לצורך מצוה, ובביאור הלכה צידד לדברי הפוסקים שכתבו להחמיר. ואם יבואו לחלל את השבת רק באיסורים דרבנן, כתב שם להקל, [שלא כדעת הר"ף שביאר הבית יוסף בדעתו שאוסר, והמהר"ק סובר דגם להר"ף מותר].

להלכה, ככל שבאים לדון לגבי כלל סוגי הניתוחים קודם השבת, הרי על פי האמור, האם וקודם השבת אסור לאדם לעשות פעולה שע"י כך מכניס את עצמו למצב שמבטל עונג שבת, או שצריכים לעשות בשבילו מלאכות האסורות בשבת, לכן בכל ניתוח שאינו דחוף, לכתחילה אין לקבוע לעשותו מיום ד' בשבוע ואילך, אם הניתוח עלול לגרום לביטול עונג שבת או חילול שבת כתוצאה מהניתוח, אלא להקדים את הניתוח לתחילת השבוע, מלבד באופנים בהם יוכלו לבצע את הניתוח גם סמוך לשבת:

- א. סכנה. באופן שיש חשש סכנה לא לקיים את הניתוח מיד ולדחותו לתחילת שבוע, הרי זה צורך מצוה של פיקוח נפש ופשיטא שמותר.
- ב. לצורך מצוה. מובא לעיל מהגמרא (שם) שלצורך מצוה, מותר לצאת לדרך אף בערב שבת. וא"כ גם לענין ניתוח, לצורך מצוה מותר לקיים הניתוח אף בימים הסמוכים לשבת.
- ג. רופא מומחה. הובא לעיל מספר שמירת שבת כהלכתה (פרק לב הערה צט) בשם הגרש"ז אויערבוך שאם היום הקבוע של הרופא המומחה הוא רק באותם ימים, הרי זה כמו במקום מצוה, ועצם הניתוח הרי הוא צורך חשוב. וכן כתב בשולחן שלמה (עניני רפואה ח"א דיני ניתוחים עמוד טו). ולכן אם נוצר מצב שבו רופא מומחה שיש העדפה ברורה שהוא יבצע את הניתוח, וכעת מתברר שהוא יוכל לבצע זאת במידה ויקדמו לעשותו קודם השבת, גם מצב זה של הפחתת סיכונים נחשב כמו צורך מצוה ויש להתיר לערוך את הניתוח.
- ד. יסורים. אם יש לחולה כאבים כתב בשולחן שלמה (שם) שמצוה להקל עליו בדרך האפשר, כולל ע"י ניתוח.

ועיין בספר אורחות שבת (פרק כ' הערה קא) שהקשה על היתרים אלו שהחולה מיוסר או שקשה לקבוע תור לתחילת שבוע, מדברי הביאור הלכה (סימן רמ"ח ד"ה פוסק) שהבאנו לעיל שנקט כשיטת המהר"י בן לב והרבד"ז שבאופן שידוע שיצטרכו לעשות עבורו מלאכות לצורך פיקוח נפש, אסור אף לצורך מצוה. ואם כן לכאורה אין להתיר לעשות ניתוח בתוך ג' ימים הסמוכים לשבת, אם אינו ניתוח דחוף, אף שהחולה מיוסר או שאין רופא מומחה בימים אחרים. וכתב שם שהגרש"ז סמך על עיקר שיטת הרב"ש והשולחן ערוך כאשר הניתוח הוא צורך חשוב, ובפרט שהחולה סובל יסורים, וכאמור לעיל הרי זה נחשב לצורך מצוה. ונראה לומר, שמכיוון שדין זה אינו אלא מדרבנן כנ"ל, במקום חולי יש מקום להקל יותר וכמו שמצאנו שבמקום צער לא גזרו רבנן (משנה ברורה סימן שכח סק"צ), לכן כיוון שיש צורך הכרחי לעשות את הניתוח כעת יש להקל. ואולם יש לדעת, כי אף שלא באופנים הנזכרים, אם בדיעבד אם עשה ניתוח סמוך לשבת, הרי שכאשר נוצר צורך פיקוח נפש, פשוט צריך לחלל את השבת ככל דין חולה שיש בו סכנה.

